

C.ROULİNQİN ƏSƏRLƏRİNDƏ ELLİPSİSİN ROLU

Fidan Nəzərli

Müəllim Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

İngilis dilində ellipsis nitqdə bir və ya bir neçə sözün, bir hissənin buraxılması, nitqdə olan boşluqlardır. Yazılı nitqdə ellipsislər “...” durğu işarəsi ilə göstərilir. Ellipsis termini latın sözü olub, “tərk etmək” və ya “qısaltmaq” mənasını verir.

Belə ki, ellipsis nitqdə çox vaxt qeyri-ixtiyari baş versə də, bəzən yazıçı tərəfindən oxucu ilə ünsiyyət qurmaq, insanların real danışmaq tərzinə bənzər dialoq yaratmaq üçün istifadə olunur. Buna da daha çox fantastik janr müəlliflərinin əsərlərində rast gəlinir.

C.Roulinqin də yazdığı və dövrümüzün ən məşhur əsəri olan “Harry Potter” romanlar seriyasında ellipsisin işlənməsi də təsadüfi deyil. Bu əsər demək olar ki, ellipsislərlə zəngindir. Auditoriya üçün aktual və dialoqlarla zəngin olan bu əsərdə ellipsislərdən istifadə isə məhz Roulinqin əsərlərinin daha axıcı, real danışmaq tərzinə uyğun olmasına səbəb olur. Buna nümunə kimi, digər seriyalardan fərqli olaraq ellipsisin ən çox işləndiyi “[Harri Potter və Alov Qədəhi](#)” (Harry Potter and Goblet of Fire) romanını misal göstərmək olar. Məsələn: *And if he had any decency, he'd leave here, knowing as how he knows **he did it***. Digər nümunə kimi dialoqlarda rast gəldiyimiz, üç nöqtə ilə qeyd olunmuş boşluqları göstərmək olar. Məsələn: *Master, we crave to know... we beg you to tell us...how you have achieved this...this miracle*.

Bunlardan başqa, britaniyalı yazıçı C.Roulinqin əsərində istifadə olunan *ellipsis in the larger time-lapse sense* formasına da nəzər salaq. Belə ki, bu romanların heç birində Harrinin yay tətili zamanı evə dönərkən qarşılaşdığı hadisələr, başqa sözlə desək, “Hoqvarts” məktəbindən kənarda olan hissəsi göstərilir. Bu isə bizə əsərdə istifadə olunan digər ellipsis formasını (məyyən bir zaman kəsiyinin ellipsisi) təqdim edir.

Açar Sözlər: *Ellipsis, Dialoq, Müəyyən Bir Zaman Kəsiyinin Ellipsisi, Yazılı Nitq, Fantastik Janr*

ABSTRACT

In English, ellipsis is the omission of one or more words or parts of speech, gaps in speech. In written speech, ellipsis is indicated by a punctuation mark "...". The term ellipsis is a Latin word meaning "to leave" or "shorten".

Thus, although ellipsis often occurs involuntarily in speech, it is sometimes used by the writer to communicate with the reader, to create a dialogue similar to the real way people speak. This is often found in the works of authors of fantastic genres.

It is no coincidence that the development of the ellipse in the series of novels "Harry Potter", written by J. Rowling and the most famous work of our time is almost rich in ellipses. The use of ellipses in this work, which is relevant to the audience and rich in dialogue, makes Rowling's works more fluid and realistic. An example of this can be the novel Harry Potter and the Goblet of Fire, in which, unlike other series, the ellipsis is most often used.

In addition, consider the ellipsis in the larger time-lapse sense form used in the work of the British writer C. Rowling. None of these novels show the events that Harry encountered on his way home from summer vacation, in other words, the part outside of Hogwarts. This gives us another form of ellipsis used in the work (ellipse of a certain period of time).

Key Words: *Ellipsis, Dialogue, Ellipsis In The Larger Time-Lapse Sense, Written Speech, Fantastic Genre*

GİRİŞ

Belə ki, ellipsis daha çox sintetik dillərdə nəzərə çarpsa da, analitik dil olan ingilis dilində də ellipsislərə rast gəlmək olar. Ümumiyyətlə, müasir dövrümüzdə həm mətbuat dili, həm sosial mediada, həm də ədəbiyyatda ellipsislərin istifadəsi çoxdur. Məhz bu səbəbdəndir ki, analitik dil olmasına baxmayaraq, ingilis dilində bugünkü günümüzdə ellipsislər çoxluq təşkil edir.

Ellipsis dildə geniş yayılmış bir fenomendir. Müəyyən bir dildə elliptik konstruksiyaların təzahürünün səbəbləri isə hədsiz təkrarlara yol verməmək, cümlənin ayrı-ayrı hissələrinin vurğulanması və ya vaxta qənaət ola bilər. [1] Əslində, ellipsisdən istifadə bir tərəfdən nitqimizi qısaltmağa və ünsiyyət prosesini daha səmərəli etməyə imkan versə də, digər tərəfdən, bəzən, elliptik quruluşun dəqiq nəzərdə

tutulan mənasının nə olduğunu müəyyən etmək çətinlik yaradır. Bu baxımdan, ellipsisin müəyyən məlumatı qəbul edən və göndərən arasında ünsiyyət bacarıqlarını həmişə asanlaşdırmadığını deyə bilərik.

Halliday & Hassan (1976) ellipsisi “bəndin heç bir şeylə əvəz edilmədiyi əvəzetmə forması” kimi şərh edir. [2, səh.88] Dilin ayrı-ayrılıqda yox, daha çox mətn kimi, faktiki istifadə vəziyyətində fəaliyyət göstərdiyini vurğulayaraq, qeyd edirlər ki, ellipsis deyilməsə də, struktur boşluğunun mövcud olduğu hallara istinad edilir ki, bu da bilavasitə, adətən əvvəlki kontekstlə əlaqəli struktur bir sözlə tamamlana bilər. [2, səh.142]

Araşdırma

Bildiyimiz kimi, linqvistik termin kimi ellipsisin bir sıra növlərini sıralamaq olar. Bunlardan ən çox istifadə olunan forma - *gapping ellipsis* – adından da göründüyü kimi, cümlə konstruksiyalarından xüsusilə feilin çıxarılması ilə səciyyələnir. Məsələn : *I ordered the linguini, and he [ordered] the lobster.* [8]

Digər bir növ olan *Stripping* isə, daha çox köməkçi feilin cümlədən çıxarılması ilə göstərilir. *I ordered the linguini, [I did] not [order] lobster.*

Verb phrase ellipsis isə adından aydın olduğu kimi, cümlədə feili birləşmələrin ixtisarı ilə səciyyələnir. Məs: *I'll order the linguini and you can [order the linguini], too.*

Ellipsislərin növləri arasında ən çox istifadə olunan isə cavab ellipsisi - *Answer ellipsis* – adlanır. Buna misal olaraq, adətən qrammatikada rast gəldiyimiz qısa cavabları misal göstərə bilərik. Məsələn: *Who ordered the linguini? I did [order the linguini].*

Təbii ki, ellipsis növləri bunlarla kifayətlənmir. Bundan başqa, *sluicing, nominal ellipsis, null ellipsis* və s. kimi növləri də vardır. [8]

Tapıntılar

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ellipsis çox vaxt yazıda “...” ilə işarələnir və yalnız cümlədəki və ya mətndəki bir sözün, müəyyən bir hissənin çıxarılması ilə kifayətlənmir. Ellipsis, başqa sözlə desək, yazılı nitqdə olan “...” işarəsi həmçinin, intonasiya və ya pauzanın yazılı nitqdə təcəssümü kimi də verilir. Bəzən yazılı nitqdə olan bu boşluqlar tamamlanmamış fikri ifadə etmək və ya diskursda olan sükutu, səssizliyi ifadə etmək üçün istifadə olunur. [9]

Ellipsisin C.Roulinqin də yazdığı və dövrümüzün ən məşhur əsəri, auditoriya üçün aktual və dialoqlarla zəngin olan “Harry Potter” romanlar silsiləsində ellipsislərdən istifadə heç də təsadüfi deyil. Bu əsər demək olar ki, ellipsislərlə zəngindir. Bu isə məhz Roulinqin əsərlərinin daha axıcı, real danışmaq tərzinə uyğun olmasına səbəb olur. Buna nümunə kimi, digər seriyalardan fərqli olaraq ellipsisin ən çox işləndiyi “Harri Potter və Alov Qədəhi” (Harry Potter and Goblet of Fire) romanını misal göstərmək olar. Məsələn:

“And if he had any decency, he'd leave here, knowing as how he knows he did it.” [3, səh.4]

““Frank” cried several people. Never!” [3, səh.2]

““Wortmail, Wortmail” said the cold voice siekly, “why would I kill you?” I killed Berta because I had to.” [3, səh.9]

Ellipsis buraxılmış sözlə səciyyələnən istinad və ya ifadə forması kimi də adlana bilər. Başqa sözlə desək, dinləyicinin nətiqin əslində kimi və ya nəyi müəyyən etmək istədiyi barədə nəticə çıxara biləcəyinə dair gözləntiləri aydın şəkildə yaradan istinad forması kimi də ola bilər. Belə ki, hətta diskursda buraxılmış söz və ya ifadə olsa belə, dinləyici yenə də, danışanın nəyi müəyyən etmək istədiyini aydın edə bilər.

Ellipsis bəzən *zero anaphora* -sıfır anafora – [6] və ya *lazy pronoun* -'tənbəl' əvəzlilik - kimi də adlandırıla bilər [6]. Linqvistik baxımdan anafora birbaşa antededentlə əlaqəli olmur, lakin dinləyici yenə də danışanın nəyi vurğulamaq istədiyini başa düşür. *Harri Potter və Mələz Şəhzadə* romanında sıfır anafora ehtiva edən nümunələrə tez-tez rast gəlmək olar:

“I only just remembered,” said Harry honestly. “He told me last night in your broom shed.” [4]

Kontekst əsasında bu diskurs Harri Potter və onun dostları, yəni Ron Uizli və Hermiona arasındakı söhbətdə baş verir. Onlar Ronun atasına və anasına Ronun zəifliyi haqqında danışmağı sevən Persidən danışirlər. Hermiona iddia edir ki, o, Damblдора görə valideynlərinə Ron haqqında çox şey danışmış. Bu ifadədə ellipsis və sıfır anafora mövcuddur. Belə ki, burada “Xatırla” sözündən sonra obyekt halda işlənməli olan isim və ya əvəzlilik çatışmır. Yazıçı və ya Harri Potter Hoqvartsda Ron Uizlinin keçəcəyi “özlə dərslər” ifadəsini buraxır. Buna baxmayaraq, kontekstdən asılı olaraq oxucu artıq burada Harri Potterin nəyi vurğulamaq istədiyini başa düşür. Həmçinin, Ron və Hermiona da pragmatik olaraq aydınlaşdırma bilirlər ki, Harri onun şəxsi dərslərini xatırladığını söyləmək istəyir. Deməli, biz bu nümunəyə əsasən cümlə konstruksiyalarında buraxılmış sözlərin olmasına baxmayaraq dinləyicinin pragmatik cəhətdən mətni anladığının şahidi oluruq.

Digər bir nümunə kimi yenə də Harri Potter və Mələz Şəhzadə adlı romanda Trivizard Turnamenti haqqında olan danışığ əsnasında istifadə olunan cümlə konstruksiyaları və burada buraxılmış sözlər və ya hissələri misal göstərə bilərik.

“Are you still interested in playing Chaser?” “Wha — ? Yeah, of course!” said Dean excitedly. Over Dean’s shoulder, Harry saw Seamus Finnigan slamming his books into his bag, looking sour. One of the reasons why Harry would have preferred not have to ask Dean to play was that he knew Seamus would not like it. On the other hand, he had to do what was best for the team, and Dean had outflowed Seamus at the tryouts. “Well then, you’re in,” said Harry. “There’s a practice tonight, seven o’clock.” [4]

Kontekstə əsasən, Harri Rondan turnirdə iştirak etməsini xahiş edir və “Yaxşı. sən daxilsən” (Well then, you’re in) sözlərindən istifadə edir. Bu isə sıfır anaforaya misal ola bilər. Buna səbəb isə baş qəhrəmanın yaratdığı ifadələrlə əlaqəli sözü – komanda (the team) - buraxmasıdır. Ancaq, buna baxmayaraq, oxucu yenə də Harri Potterin burada nəyi müəyyənləşdirmək istədiyini kontekstə uyğun olaraq anlayır. Aydın ki, natiq pragmatik olaraq dinləyiciyə, yəni Rona Üç Sehrbaz Turniri üçün komandada olduğunu söyləyir. Məhz buna görə də, bu ellipsisin nümunəsi hesab olunur.

Aşağıda göstərilən nümunədə isə buraxılmış kitab – book – sözü yenə də ellipsisə bir nümunə ola bilər:

“The library is now closed,” she said. “Mind you return any- thing you have borrowed to the correct — what have you been doing to that book, you depraved boy?” [7]

“It isn’t the library’s, it’s mine!” said Harry hastily, snatching his copy of Advanced Potion-Making off the table as she lunged at it with a claw like hand.”. [7]

Bu kontekstdə isə Harrinin Hermiona ilə söhbət zamanı Hermionanın Harrini Mələz Şəhzadəyə məxsus kitabı götürdüyünə görə ittiham etməsi ilə əlaqədar buraxılmış olan kitab sözünü təhlil edirik. Belə ki, burada “It isn’t the library’s, it’s mine!” cümləsi “It isn’t the library’s book, it’s mine!” kimi verilməli olsa da, yenə də ellipsisdən istifadə edilərək mətnin daha lakonik olmasına zəmin yaranmışdır.

Yuxarıda göstərilən nümunələrdə buraxılmış sözlər təhlil edilsə də, bu ellipsisin mətndə yalnız cümlənin bir hissəsinin və ya hansısa bir sözün buraxılması ilə səciyyələndiyini deməyə əsas vermir. Yazılı nitqdə tez-tez rast gəldiyimiz “...” işarəsi də ellipsis nümunəsi hesab olunur. Buna misal olaraq, Harri Potterin bütün romanlar silsiləsindən nümunələr göstərmək olar.

“Master, we crave to know... we beg you to tell us...how you have achieved this... this miracle” [3]

Bunlardan başqa, britaniyalı yazıçı C.Roulinqin əsərində istifadə olunan *ellipsis in the larger time-lapse sense* formasına da nəzər salaq. Belə ki, bu romanların heç birində Harrinin yay tətili zamanı evə dönərkən qarşılaşdığı hadisələr, başqa sözlə desək, “Hoqvarts” məktəbindən kənarda olan hissəsi göstərilir. Bu isə bizə əsərdə istifadə olunan digər ellipsis formasını (müəyyən bir zaman kəsiyinin ellipsisi) təqdim edir.

Nəticə

Müasir günümüzdə sosial şəbəkələrdən istifadə, qəzet və xəbər dilində olan abreviaturaları nəzərə alaraq, ellipsislərin demək olar ki, dilimizin ayrılmaz bir parçasına çevrildiyini görə bilərik. Ellipsislərdən istifadə isə, yersiz təkrarların qarşısını alır və fikrimizin daha lakonik və birbaşa olmasına kömək edir. Yazılı nitqdə isə, ellipsislərdən istifadə təkcə, təkrarların qarşısını almaq üçün yox, həmçinin yazılı nitqdə intonasiyanın və pauzaların göstərilməsinə kömək edir.

C.K.Roulinqin yazdığı və dövrümüzün ən məşhur əsəri olan “Harry Potter” romanlar seriyasında isə ellipsisin işlənməsi heç də təsadüfi deyil. Auditoriya üçün aktual və dialoqlarla zəngin olan bu əsərdə ellipsislərdən istifadə məhz Roulinqin əsərlərinin daha axıcı, real danışığ tərzinə uyğun olmasına səbəb olur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Crystal,D. Dictionary of Linguistics and Phonetics 6th Edition. Blackwell Publishing, 2008
2. Haliday, S. and Hasan,R.. Cohesion in English. London. Longmans, 1976
3. J.K.Rowling. Harry Potter and Goblet of Fire.Bloomsburry, London. September 2014
4. J.K.Rowling. Harry Potter and the Half-Blood Prince. Bloomsburry. 2005
5. May, J. (2001). Pragmatics An Introduction 2nd Edition. United
6. Yule, G. (1996). Pragmatics. Oxford: Oxford University Press.
7. <https://journal.trunojoyo.ac.id/prosodi/issue/viewFile/449/21>
8. <https://literarydevices.com/ellipsis/>
9. <https://www.grammar-monster.com/glossary/ellipsis.htm>